
KÖNYVEK

Andrea Timár: A Modern Coleridge: Cultivation, Addiction, Habit. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2015, 180 l.

A XVIII. századi gondolkodás és a romantikus szemlélet összefüggéseinek vizsgálata mindig is erőssége volt a hazai anglistikai kutatásoknak. A vizsgálódások kultúratudományos kiterjesztése a művészeti és bölcséleti hagyományon túlra azonban viszonylag új fejlemény. Különösen örvendetes, ha e kutatások eredménye a nemzetközi tudományos térben válik olvashatóvá. Timár Andrea monografikus igényű, kiváló stílusban megírt és átlátható szerkezetben prezentált Coleridge-könyve Csengei Ildikó és Komáromy Zsolt munkáit követve szintén angol nyelven, angol-amerikai kiadónál látott napvilágot, így minden esélye megvan arra, hogy bekerüljön az angol romantika kutatásának nemzetközi vérkeringésébe. A téma-választás is ezt indokolja. Coleridge költészeti és értekező prózai munkáinak sajátos szempontból összeválogatott halmazát elemzi a könyv, melynek központi témáját a kötet alcímében megjelenő és a kötetet szerkezetileg három nagy egységre tagoló három fogalom adja: a kultiváció, az addikció és a habitus. A szerző Coleridge embereszményének pedagógiai vetületét, az emberfő oktatásának és kiművelésének politikáját teszi kritikai vizsgálat tárgyává a költői művek poétikájának perspektívájából, mindvégig azt mérlegelve, hogy a költészeti színrevitel „textuális performanciája” (11) mennyiben támogatja vagy billenti ki a humanitás kibontakoztatását vagy fenntartását célzó pedagógia teoretikus megfogalmazásait.

A kötet első részében tárgyalt „kultiváció” (művelés, művelődés) iránti igény háttérében a humanitás ama (Kanttól és Schillertől örökölt) felfogása áll, miszerint az emberi lényeg a szabadságban, a szabad akarat biztosította autonóm cselekvőképességben rejlik, ezért a képzésnek (*Bildung*) alapvetően e szabad döntésképesség kifejlesztésére kell irányulnia, még hozzá nem külső elvárások (akár a Rousseau-féle társadalmi szerződés kívánalmai) által vezérelve, hanem

erőszakmentesen, úgyszólván belülről fakadóan, ahogy az „edukáció” (oktatás) fogalma sugallja: kibontakoztatva, kicsíráztatva a szabadság inherens „magvát” az egyénben (34). Amint Timár rámutat, Coleridge *On the Constitution of Church and State* című munkájában megfogalmazott pedagógiai elvei komoly politikai tetteket hordoznak, hiszen az egyházzal és az állammal való összhangot teszik meg az egyén épülésének legfőbb céljává (28). A kultiváció és az edukáció fogalompárja adja tehát e rész első két fejezetének fókuszát. A harmadik fejezet egy esszé (a Sir Alexander Bell példáját követve a felügyeletet a fenyítés elé helyező 1812-es *The Appeal to Law*) és két vers (Coleridge *Rege a vén tengerésről* és Wordsworth – épp a *Rege* vélt fogyatékoságait korrigálni hivatott – *Peter Bell* című alkotása) tükrében vizsgálja tovább Coleridge nevelésméltét, illetve azt, hogy ez az elmélet mennyiben látszik megvalósulni a költészet kínálta narratívákban. A panoptikus oktatási rendszer (42) bemutatását követően a szerző figyelme a két elbeszélő költeményre irányul, melyek közül – elemzése szerint – csupán a *Peter Bell* címszereplőjében alakul ki az együttérzésnek az a modellje, amelyről az elmélet szól, mivel a *Rege* tengerésze, ahogy hallgatósága is, megreked a szimpátia kárhozatos, nem önállóságot és kritikai távolságot, hanem kiszolgáltatottságot és passzivitást rejtő változatában. A szimpátia e két formáját és a két különbözőségét artikulálja az első részt záró negyedik fejezet, melyben az együttérzés Shaftesburyhez kapcsolt „átragadás”-modelljével szemben az Adam Smith-féle, esztétikai eltávolításon alapuló felfogás az, amelyiket a könyv szerzője Coleridge mintájának tekint, amennyiben a nevelőt mint „résztétlen szemlélőt” vagy „láthatatlan ítészt” (56–57) képzelet. (Némi zavart okoz, hogy a kötet bevezető tanulmánya a kötet szerkezeti bemutatásakor három fejezetet említ az első részen belül, miközben az illető rész négy fejezetre tagolódik, mivel a bevezetőben említett három fejezet közül az első vélhetően ketté lett bontva a szerkesztés során; vö. 11–15, 38).

A második részben Timár az „addikció” fogalmát, annak romantikus és modern diskurzusát tárgyalja, hangsúlyozva, hogy a romantika ugyan nem rendelkezett az addikció fogalmával, ám a jelenség és a diskurzus létezett. A hatodik fejezet érvelése szerint Coleridge ez irányú gondolkodása (de akár Wordsworthé is) számos ponton megelőlegezi Walter Benjaminsnak a modern kultúra addiktív jelenségeire vonatkozó nézeteit. A városlakók erőteljes impulzusok utáni sóvárgása éppúgy aggodalmat vált ki Wordsworthból (a *Lirai balladák* 1802-es kiadásához írott előszavában), mint Coleridge-ból, bár az elemző szerint lényegi különbséget mutatnak abban, hogy míg az előbbi ezt a „stimulálhatóságot” természetellenes elhajlásként, addig az utóbbi természetes hajlamként írja le (65). Coleridge épp a városi étellel együtt járó „túlcivilizálódást” kívánja elensúlyozni az egyének képzetével és művelésével. E ponton a ballada műfaja is úgy jelenik meg, mint a szélsőséges stimulációk szétforgácsoló hatásának ellenszere, melynek mindenekelőtt hagyomány- és közösségeremtő funkciója van. A hetedik fejezetben az előbbi gondolatot a kölcsönkönyvtárak és a regényolvasás megrészegítő hatásának tárgyalásával folytatja az értekező. Az olvasás bódulatáról szólva itt is a fanatizmus, vagyis a politikai kockázat mozzanata kerül előtérbe mind Coleridge aggodalmaiban, mind Timár elemzésében. A szabad döntésképesség és önvezérlés demokratikus eszményképét az automataként vezérelhető, elembertelenedett, visszaállatiasodott ember tudattalan, mechanikus viselkedésének rémképe árnyékolja be. Az olvasás Coleridge megfogalmazásában nem egyszerűen „időtöltés” (*pass-time*), hanem az idő elherdálása, sőt „megölés” (*kill-time*, 80), mely – ahogy az egyik elemző fogalmaz – az olvasókat „lefagyott” (83), dermedt moccanatlanságba dönti, így csupán passzív szemlélői, sőt pusztá kellei vagy színhelyei lesznek a történelemnek ahelyett, hogy cselekvőn alakítsák azt. A tragikusan megigézett, a szubjektum és az objektum végzetes összemosódását elszenvedő olvasó példaként jelenik meg Christabel éppúgy, mint Madame Bovary. Kérdés, hogy a híres coleridge-i diktum, „a képzelet akaratlagos felfüggesztése” megvalósítható-e, ha maga ez a felfüggesztés sem feltétlenül rendelhető az akarat hatalma alá, s ha ennek nyomán inkább „az akarat akaratlan felfüggesztődéséről” kellene beszélnünk, ahogy

erre később a szerző is utal (vö. 87–88, 96). S ezzel meg is érkeztünk a nyolcadik fejezet témájához, az álomlátás és a hallucináció témaköréhez, amiről Luther és Rousseau történelmi alakja kapcsán ejt szót Coleridge (a *The Friend*-ben), s e fejtegetéseket Timár a *Kubla Kán* politikai performatívumának kontextusába helyezi. E ponton egy kicsit gyorsnak érzem a *Kubla Kán*hoz írt jegyzetben leírt alvás (álomlátás) megfeleltetését azzal az éberálommal, vagy még inkább hallucinációval, amelyről Coleridge a Biblia-fordítással kínlódo, ideggyenge Luther Sátán-látásának ecsetelésekor ír (91–95). Az alvás és felébredés közti váltást megelőző *Kubla Kán*-szerző éppenséggel elkerüli az érzékelt és a képzelt regiszter olyatén összemosódását, amelyben a hangsúlyosan féleber/féltalvó állapotként leírt „szendergésben” (*slumber*) leledző Luther kerül, akiről éppen ezért mondható, hogy valamiféle megszállottság (*obsession, possession*, 97) rabjává válik. Ettől függetlenül a politikai performatívum *Kubla kán*ban színre vitt kalkulálhatatlan működését és az azzal kapcsolatos hárítási kísérleteket érzékenyen és elgondolkodtatóan mutatja be a fejezet.

A kötet harmadik nagy egységét alkotó két fejezet a „habitus” fogalmát olyan dekonstruktív elemként jeleníti meg, mely éppen azért lehet egyszerre „Másikja” (107) a kultivációnak és az addikciónak is, mert szennyező folytonosságot teremt közöttük. A nyolcadik fejezet a *Biographia Literaria*, a *Logika* és az *Opus Maximum* részleteinek elemzése során a rossz és jó habitusok szerkezeti azonossága által teremtett ambivalenciára fókuszál, mely miatt az akarat habitussá tételének szükségessége mellett szükségessé válik egyszersmind e habitusjelleg elleplezése is, más szóval az, hogy a nevelés szubreptív módon természetnek tüntesse fel önnön művi beavatkozását (119). A kilencedik fejezet az anya mediális – az újszülött egyént az isteni/állami kötelekbe bevonó – szerepét, valamint a belépést lehetővé tévő képzelőerőt helyezi középpontba a *Csüggedés* óda invenciózus neveléspolitikai értelmezésén keresztül.

Az *eolhárfá* (és annak összövege) köré épülő konklúzió a családi közösségtől a politikai közönség felé, vagy másként: a bódulat poétikájától a művel(őd)és politikája felé vivő képzés (*Bildung*) problematikusságát mutatja fel ismét egy költői jegyzet tanulmányos visszavonásának példáján.

Timár Andrea széles forrásanyagot és jól megválogatott kritikai irodalom nyugvó, lendületes érvelésű kötete összességében messze több a romantika vagy konkrétan Coleridge esztétikai neveléssel kapcsolatos gondolatvilágának beható elemzésénél. Érdeklődésre tarthat számot mindazok körében, akik akár a modern pedagógiai nézetek előtörténetét, akár a modernitást magát, annak addiktivitással való elemi kapcsolatát kutatják, és nem elégszenek meg azzal a szokványos magyarázattal, mely e problémát a drogok naívan felfogott materialitásává banalizálja.

FOGARASI GYÖRGY

Hoványi Márton: Prophetic Counterparts in The Brothers Karamazov. A Comparative Literature Monograph. Blessed Hope Publishing, Saarbrücken, 2015, 86 l.

A *Bűn és bűnhődés* után *A Karamazov testvérek* talán a legismertebb, színházban legtöbbet játszott és a szakirodalomban a legnagyobb anyaggal rendelkező Dosztojevszkij-mű. Éppen ezért reális Hoványi Márton célkitűzése, hogy a hatalmas regényszöveget egyetlen szempont, a prófétai vonások szövegszerkesztő funkciója felől vizsgálja. A tanulmány erénye, hogy a szerző az összehasonlításokat az intertextualitás módszere mellett mitopoétikai, kultúrtörténelmi, történelmi-szemantikai és diskurzusanalízis felőli szempontoknak is aláveti, olvashatjuk Kovács Árpád különálló tanulmányként is helytálló előszavában, amelyet mindazonáltal, mivel egyben Hoványi írását is összefoglalja, szerencsésebb lett volna utószóként feltüntetni. Már csak azért is, mert lényegében ugyanazt mondja el Hoványi a *Bevezető* fejezetben, módszertani választását azzal indokolva, hogy a Bahtyin és Kristeva nevével fémjelzett megközelítés önmagában kevés teret biztosított volna a prófétai vonások teljes körű feltáráshoz, továbbá az értekezés központi kérdésének – ti. hogyan írja át és értelmezi újra a Dosztojevszkij-regényszöveg a bibliai próféta-szerepet – megválaszolásához. A konkrét szövegelemzést még további három fejezet – *A prófécia bibliai és teológiai koncepciója*, *A prófécia hatása és beépülése az irodalomba*, *A prófécia, a keleti szerzetesi élet és a regény referenciális kapcsolatai* – előzi meg, melyek feladata az interpretáció etimológiai, történelmi és irodalmi magyarázása.

A könyv gerincét adó szereplőjellemezéseket *A mag motívum* című fejezet vezeti be. A mottó, írja Hoványi, egyszerre foglalja magába a regény legfontosabb motívumait – így a magot, a földet, a búzát és az ideáért történő feláldozást – és határozza meg az eseményeket és sorsokat mozgató erőt, a tudás átadását. A mottó jelentőségét a bibliai jelentés és az etimológia felől is magyarázza, az orosz „prorostok” és „prorok” szavak összekapcsolása előtagjuk alapján a két szó eltérő eredete miatt azonban kétségbevonható. A következő fejezetekben (*Zoszima prófétai jellemvonásai*, *Mester és Tanítvány*, *Mitya Karamazov és a prófécia kapcsolódása*) Hoványi Zoszima, Aljosa, majd Dmitrij alakját elemzi. Újszerű és a regényelemzés szempontjából lényeges a szerző azon megállapítása, amit Kovács Árpád is a monográfia erényének tart, hogy beemeli Zoszima alakértelmezésébe a különböző prófétai alakokat, így Elijahot, Nátánt, Zeuszt vagy Jézust. Ennek a fejezetnek, ahogy a későbbieknek is, erőssége a szereplő- és esemény-párhuzamok, továbbá azok bibliai pretextusainak feltárása, ami a motívumrendszeren vagy az alakok hasonló szerepkörén alapszik. Emellett Hoványi logikusan láttatja a jellemváltozásokat okozó események láncolatát, így Zoszima szentté válását, Aljosa mesterré érését és Dmitrij megtérését önmagához. Kevésbé szerencsés azon kitérők fő szövegben való szerepeltetése, amelyek nem szorosan az elemzés tárgyköréhez tartoznak, mivel ezek megtörik az értekezés szerkezetét, nehezítik az olvasást. Ilyen a *Mester és Tanítvány* fejezetben az Elijah és Jézus párhuzam hosszas levezetése, Puskin irodalmi hatásának vagy az orosz nép kiválasztottságának említése.

Az értelemzést lezáró *Konklúziók* című fejezet a könyv legjobban átgondolt és megírt része. Hoványi hét pontban foglalja össze elemzésének lényegét, mindvégig Zoszima alakjának fontosságát hangsúlyozva. Fontos megállapítása az összefoglalásnak, hogy Zoszima alakja nem azonos egyetlen bibliai szereplővel sem, vagyis a szöveg pretextusaiként működő prófétatörténetek Dosztojevszkij értelmezését tükrözik. Nem ennyire szerencsés az ótestamentumi prófétahagyomány és Szent Oroszország Krisztus keresésének összekapcsolása, mivel valós indoklás nélkül marad. Érdekes, de talán túl általános észrevétel a szerző részéről, hogy a szenvedés az önmagunkra ébredéshez vezető út, amely a fejlődéshez elkerülhetetlen. Hoványi következtetéseit egyébként sem